

Prof. Ona Voverienė. LIETUVOS RESPUBLIKOS ŠIMTMEČIO DIDIEJI
Tautinės kultūros žadintojai Marija ir Jurgis Šlapeliai
Minint Marijos Šlapelienės mirties 40-ąsias metines

*Pakylame iš to, kas buvo duota
Iš vėliavos, idėjos arba himno.
Paskui daliname save kaip duoną,
Ir pašaukimo ieškom kaip likimo*
Justinas Marcinkevičius

Tai viena gražiausių Lietuvos istorijoje kultūrininkų šeimų, klojusi pirmojo tautinio atgimimo metais lietuviškosios tautinės kultūros pamatus. Abu jie - ir Marija, ir Jurgis - visą gyvenimą gyveno tomis pačiomis Tėvynės meilės nuostatomis, jomis auklėjo ir savo vaikus - dukters Gražutę ir Laimutę, ir sūnų, visą savo prasmingą gyvenimą skyrė tautinės kultūros puoselėjimui.. Abu dalyvavo Lietuvių mokslo draugijos veikloje, abu aktyviai reiškėsi kultūrinėje veikloje, abu rūpinosi jų įkurto lietuviškos literatūros knygyno sėkme ir tokių knygynėlių plėtra Lietuvoje. Savo įkurtą knygyną pavertė tikru lietuviškosios kultūros centru, kurio šviesos spinduliai sklido po visą Lietuvą. Ir ne tik po Lietuvą, neleido užgesti lietuviybės gyvybei ir į užsienį emigravusių lietuvių

diasporose.

Marija Piaseckaitė gimė 1880 m. birželio 5 d Vilniuje. 1900 metais baigė Vilniaus kilmingųjų mergaičių draugijos mokymo kursą. Aktyviai dalyvavo Vilniaus kultūriniam gyvenime. Priklausė „Vilniaus aušros“, „Rūtos“, „Lietuvos mokslo draugijai“, turėjo gražų išlavintą balsą, giedojo Šv. Rapolo bažnyčios chore, talkininkavo knygnešiams, gabenusiems iš Mažosios Lietuvos caro draudžiamą lietuvišką spaudą, vaidino Lietuvių teatro mėgėjų; dramos, operetės spektakliuose, Keturakio komedijoje „Amerika pirtyje“ atliko pagrindinį Agotos vaidmenį (1905), pirmojoje M.Petrausko operoje „Birutė“ irgi atliko pagrindinį solinį vaidmenį.

1904 m. Petras Vileišis pakvietė Mariją Piaseckaitę dirbti „Vilniaus žinių“ redakcijoje. Tais pačiais metais, jau atgavus lietuviškosios spaudos laisvę, prie „Vilniaus žinių“ redakcijos buvo įkurtas pirmasis lietuviškosios literatūros knygynėlis (1904-1912). Marija Šlapelienė jam vadovavo (1905-1906). Čia dirbdama ji subūrė visuomeninę „Lietuviškų knygynėlių draugiją“. Jai kurį laiką vadovavo.

1906 m. kartu su vyru gydytoju, kalbininku ir visuomenės veikėju Jurgiu Šlapeliu (1876-1941) ir bičiule E. Brazaityte įsteigė „Šlapelių lietuvių knygyną“. Marija Šlapelienė jam vadovavo iki 1945 metų. 1938 metais okupacinės lenkų valdžios buvo suimta, jai buvo iškelta byla už lietuviškos literatūros platinimą. Išėjusi iš kalėjimo Marija ir jos bičiuliai dar labiau sustiprino savo lietuviškąją patriotinę veiklą, džiaugsmingai sveikino Vilniaus gražinimą Lietuvai, nors, abu Šlapeliai, būdami gerai orientuoti to meto geopolitikoje, suprato, kad „Vilnius mūsų, o mes - rusų“. 1941 m. kovo 17 d. Jurgis Šlapelis mirė, dar savo namuose Pilies g. 40. Likusi našle Marija Šlapelienė knygynui vadovavo per visas abiejų okupacijų negandas iki pat 1949 metų. 1944 metais visi jos vaikai - sūnus ir abi dukros - pasitraukė į Vakarų. Jos namai, kur praėjo didžioji jos gyvenimo dalis, gimė ir augo jos vaikai, buvo sovietinio okupacinio režimo nacionalizuoti. Ji liko visiškai vieniša Tik su viltimi, kad okupacija, kažkoku stebuklu turės anksčiau ar vėliau baigtis. Lietuva bus laisva ir nepriklausoma (Vladas Žukas. Marijos ir Jurgio Šlapelių knygynas).

Šlapelių šeima savo namuose, Pilies g. 40

1950 metais Marija Šlapelienė, jau garbaus amžiaus, ir likusi be savo visą jos sąmoningą gyvenimą puoselėto kūdikio – jos knygyno, nužiūrėjusi, kad jos giminaitė, Jurgio sesers Anelės anūkė Alma sėkmingai baigė vidurinę mokyklą ir turi humanitarinių gebėjimų, patarė jai stoti į Vilniaus Pedagoginį institutą studijuoti lietuvių kalbą ir literatūrą ir pasiūlė mergaitei pastogę savo namuose, kol ji baigianti studijas. Alma, išklausiusi visus dėdienės argumentus apie mokytojos profesijos patrauklumą, paklausė, sėkmingai išlaikė stojamuosius egzaminus ir 1954 metais baigusi studijas ir įgijusi lietuvių literatūros ir kalbos mokytojos specialybę turėjo išvykti pagal paskyrimą mokytojauti į Šilalės vidurinę mokyklą Greitai tapo tos mokyklos direktore, o vėliau ir Šilalės švietimo skyriaus vedėja. Į Vilnių sugrįžo tik 1961 metais, kai Marijai Šlapelienėi jau reikėjo nuolatinės globos. 1970 metais, Marija Šlapelienė, jos globėjos Almos Gudonytės patarta parašė testamentą, kuriuo visą savo turtą, turėtą iki okupacijos, įskaitant ir namą Pilies g. 40, užrašė savo dukrai Gražutei Šlapelytei-Sirutienei, gyvenančiai Amerikoje. Testamento vykdytoja paskyrė Almą Gudonytę. Tais metais tikėti, kad įvyks toks stebuklas, kad Rusijos bolševikinė imperija, pavergusi daug tautų, žlugs ir kad Lietuva ir kitos Rusijos okupuotos valstybės išsivaduos iš bolševikinės imperijos gniaužtų, buvo naivu. Bet tos moterys – Marija Šlapelienė ir Alma Gudonytė – tuo tikėjo. Marija Šlapelienė su tokia viltimi ir mirė 1977 metų balandžio 4 d.

Lietuva nepriklausomybę atgavo. 1990 m. kovo 11-ąją paskelbė Lietuvos valstybės atkūrimo Aktą. Stebuklas įvyko. Kaip Marijos Šlapelienės Testamento vykdytoja Alma Gudonytė ėmėsi sunkios ir daug jėgų ir kantrybės pareikalavusios veiklos, įgyvendinant Testamento nuostatas.

Marijos ir Jurgio Šlapelių muziejaus ir Almos Gudonytės žvaigždžių valandos

Sakoma, kad laimė arba žmogaus žvaigždžių valanda – pasibeldžia mažiausiai kartą į kiekvieno žmogaus duris Beje, aštraliežuvis rašytojas Markas Tvenas, gerai tai žinodamas, pajuokavo, kad „Kai Fortūna pasibeldžia į duris, žmogus dažniausiai tuo metu sėdi kaimyninėje smuklėje ir neišgirsta jos beldimo“. Dažniausiai taip ir būna.

Visais amžiais visos tautos ir visi žmonės laimę ir jų žvaigždžių valandas suprato skirtingai. „Jei palygintume, – sakė rašytojas H. Spenceris, – valstiečio ir filosofo oro pilis (taip jis vadino laimę – O.V.), pastarųjų architektūra būtų kitokia“.

Nei Marijos, nei Jurgio Šlapelių, nei Gražutės Šlapelytės-Sirutienės pažinti neteko: su Marijos ir Jurgio likimais – manasis skriejo kitomis laiko orbitomis, su Gražutės Šlapelytės-Sirutienės – kitomis erdvės orbitomis. Esu tik Gražutės Šlapelytės knyga „Vilnijos atgarsiai“ (V., 2004) recenzavusi. (Voverienė O. Atsiminimai – tai tiltai tarp praeities ir dabarties // Lietuvos aidas. – 2004, rugpj. 18, p. 12).

Gi su Alma Gudonyte buvome pažįstamos kelias dešimtis metų, pradedant praeito šimtmečio septyniasdešimtaisiais; turėjome bendrų akademinį interesų, abi buvome mokslininkės pedagogikos srityje, turėjome bendrų draugų – bendrų švenčių ir bendrų netekčių; kol sukomes akademinėse savo orbitose abi mažai turėjome laiko sau ir mažai bendravome, likimas artimiau suvedė tik devyniasdešimtaisiais, kai ji jau buvo Marijos ir Jurgio Šlapelių namo-muziejaus direktorė, o aš artimai bendravau su Tėvynės pažinimo draugija, kuriai vadovavo istorikas dr. Kazys Račkauskas. Mane į tą draugiją atvedė prof. Angelė Vyšniauskaitė, pasakiusi, kad visi, kurių širdyse dar neužgesęs lietuviybės genas turi telktis būrin. Tėvynės pažinimo draugijos Gabija visada buvo Marijos ir Jurgio Šlapelių svetingi namai, kuriuose visus, čia ateinančius, kaip mielus ir laukiamus svečius maloniai sutikdavo jų direktorė dr. Alma Gudonytė. Lietuviybės Gabija čia visada liepsnojo ir šildė: koks renginys bevyktų: ar kultūros klausimais, ar kraštotyros, ar švietimo problemų, ar dailininkų paroda ir jų susitikimas, ar naujos knygos aptarimas, ar gražus ir šiltas Šlapelių giminės jubiliejų paminėjimas – visada stengtasi ieškoti „deimančių“ ir nuo jų nuvalius užmaršties ar kasdienybės dulkes, sugrąžinti juos Lietuvos ir jos kultūros istorijai, visų tyrimų rezultatus ir renginių aprašymus pateikus viešajai spaudai. Čia savo žvaigždėtašias valandas patyrė ne vienas kraštotyrininkas, istorikas ir tautotyrininkas, menininkas, nepaklydęs šiuolaikinio postmodernistinio meno dumblynuose. Vėliau, kartu su Tėvynės pažinimo draugijos nariais, kartais ir su Lietuvos tautinių mažumų atstovu Alfonsu Kairiu, bet dažniausiai su dr. Alma Gudonyte važinėjome po Lietuvos, ypač Pietryčių Lietuvos mokyklas, dovanodami jiems „Tautiškumo žiedų“ renginius; su etnologe Gražina Kadzyte – linksmus lietuviškus šokius, ratelius ir liaudiškas dainas, su rašytoju ir poetu Juozu Elekšiu – turiningus pokalbius, su istoriku dr. Kaziu Račkausku – viktorinas ir įvairiausius žaidimus istorinėmis temomis ir t.t.

Kelionių metu gražiai pabendraudavome su Alma Gudonyte. Tada ji ir papasakojo, kokius kryžiaus kelius jai teko praeiti, siekiant įgyvendinti Marijos Šlapelienės sąjonę, įtvirtintą jos Testamente, – jų šeimos namuose Pilies gatvėje, siekiant įkurti Marijos ir Jurgio Šlapelių muziejų, kuris taptų tokiu pačiu lietuviškosios kultūros centru, kokiu buvo Šlapelių namai XX amžiaus pradžioje. Geru žodžiu Alma Gudonytė visuomet minėjo pirmąjį Vilniaus merą Vytautą Bernatonių, geranoriškai padėjusį Gražutei Šlapelytei-Sirutienei atgauti nuosavybės teises į jos tėvų ir jos vaikystės namą Pilies 40 ir jo, bei jo vadovaujamos to meto Vilniaus Tarybos, 1991 m. rugsėjo 25 d. sprendimą „Dėl Marijos ir Jurgio Šlapelių muziejaus steigimo“. Namo muziejaus restauravimui ir veiklai Gražutė Šlapelytė-Sirutienė skyrė 500 tūkstančių litų.

1991 m. rugsėjo 25 d. Muziejuje Almos Gudonytės iniciatyva ir pastangomis buvo surengta pirmoji – Marijos ir Jurgio knygyno ekspozicija (Aldona Žemaitytė. Šlapelių muziejuje // Vilniaus balsas. – 1996, rugs. 27, p. 1,4). Dr. Alma Gudonytė buvo paskirta muziejaus direktore ir įpareigota rūpintis muziejininkystės ir archyvistikos klausimais. Gražutė Šlapelytė-Sirutienė kasmet ir metų bėgyje, atsiradus reikalui, siuntė pinigų muziejaus gyvybei palaikyti ir namo restauravimui. Sunku ir įsivaizduoti kiek pastangų, jėgų ir laiko Alma Gudonytė, muziejaus direktorė, ir valytoja, ir kiemsargė, ir vadybininkė – viename asmenyje pastangų, jėgų ir kantrybės, kurios ypač daug reikėjo laikas nuo laiko braunantis per Vilniaus biurokratijos bruzgynus ir dilgėlynus. Bet... vis dėl to išaušo 1996 m. rugsėjo 13-osios rytas, kai Vilniaus miesto savivaldybė pripažino Gražutei Šlapelytei-Sirutienei nuosavybės teises į jos tėvų Marijos ir Jurgio

Šlapelių namą Pilies g. 40, o ji tą pačią dieną, dalyvaujant tą šventę priartinusiems svečiams, savo tėvų namą, kuriame ji ir gimė, padovanojo Vilniaus miestui, karštai padėkojusi Marijos Šlapelienės testamentu vykdytojai Almai Gudonytei, prof. Vytautui Landsbergiui, Vilniaus merui Aliui Vidūnai, geranoriškai ištiesusiems pagalbos ranką Almai Gudonytei ranką jos kelyje į šitą žygdarbį Lietuvos ir jos kultūros labui.

Marijos ir Jurgio Šlapelių namo-muziejaus ir jo kūrėjų Gražutės Šlapelytės- Sirutienės ir Almos Gudonytės žvaigždžių valanda psibeldė į Muziejaus duris, jos buvo atidarytos: Marijos Šlapelienės svajonė realizuota, įprasminusi ir Gražutės, ir Almos gyvenimą, o Marijos ir Jurgio Šlapelių prasmingus gyvenimus, gražinusi iš Istorijos tolių į realų šių dienų gyvenimą. (Alma Gudonytė. Marija Piaseckaitė Šlapelienė ir Vilnius // Vilniaus kultūrinis gyvenimas: Moterų indėlis. 1900-1945. – V., 2005)

Vadovaujant dr. Almai Gudonytei Marijos ir Jurgio Šlapelių name-muziejuje tik iki 1996 metų buvo sukaupta per 20 tūkstančių įvairiausių eksponatų., apsilankė per 20 tūkstančių svečių iš Lietuvos ir užsienio, kasmet buvo surengiama po 60-70 įvairiausių renginių, įskaitant ir Šlapelių šeimos svarbiausių įvykių (tėvų gimimo jubiliejus, jų mirties minėtinas datas, knygų apie jų šeimą sutiktuves ir t.t.) minėjimus. 2000-aisiais metais Muziejus savo lėšomis išleido prof. Vlado Žuko parengtas monografijas „Marijos ir Jurgio Šlapelių lietuvių knygynas Vilniuje“ (V., 2000); „Marijos ir Jurgio Šlapelių archyvas“ (sudarytojas prof. V.Žukas, V., 2005); išleistas Gražutės Šlapelytės atsiminimų rinkinys „Vilniaus atgarsiai“ (V., 2004), istorikės Nastazijos Kairiūkštytės ir dr Almos Gudonytės monografija „Lietuvybės kovų verpetuose. Vilniaus ir Seinų kraštai XIX a pabaigoje – XX a. pradžioje. – V., 2009), publikuoti keli šimtai straipsnių viešojoje spaudoje – „Lietuvos aide“.

„Vorutoje“, „Gimtinėje“, „Drauge“ (JAV) – pačios Almos Gudonytės ir Muziejaus dažnų lankytojų –dr. Kazio Račkausko, Nastazijos Kairiūkštytės, prof. Onos Voverienės, Lidijos Veličkaitės, prof. Vl. Žuko ir kitų (Nastazija Kairiūkštytė. Gyvenimo kelias bėga darbų verpetuos // Voruta.- 2005, gruod. 5, p. 1,6) Restauruoti konsevaruoti ruosturo ir konservatuoti muziejaus konservatuoti muziejaus miesto rūšiai, ant atnaujintos namo išorės kiemelio sienos protvirtinta atminimo lenta su Gražutės Šlapelytės-Sirutienės-Sirutienės užrašu, kuriame kviečia „pasisemti kultūrinės atgaivos jos paveldėtame ir Vilniaus miestui padovanotame name-muziejuje“. Marijos ir Jurgio Šlapelių muziejus buvo kasmet atnaujinamas jų dukters Gražutės Šlapelytės-Sirutienės lėšomis iki pat jos mirties (Pranas Jurgelevičius. M ir J. Šlapelių namas muziejus Vilniuje // Voruta. -2001, spal. 6, p. 3).

Muziejaus dešimtmečiui skirtame minėjime Gražina Šlapelytė-Sirutienė dėl garbingo amžiaus ir ligos jau dalyvauti nebegalėjo, bet susirinkusiosius pasveikino tokiu laišku:

„Sveikinu Jus, susirinkusius savo tėvų Marijos ir Jurgio Šlapelių namuose, mano jaunystės jaukioje pastogėje, o dabar sostinės kultūriniame židinyje-muziejuje! Apgailestauju, kad negaliu šiandien būti kartu su Jumis, bet džiaugiuosi, kad mane čia pavaduoja Šlapelių šeimos giminaitė, talentinga, išradinga, darbšti direktorė Alma Gudonytė. Ačiū Jums!

Tikiu, kad šis kultūros židinys egzistuos dar daugelį dešimtmečių ir bus įvairių reikšmingų suėjimų, parodų, jubiliejų, švenčių prieglobsčiu. Ačiū, kad muziejaus dešimtmečio proga čia susirinkote ir linkiu Jums visiems džiaugsmo, sveikatos, sėkmės ir šviesių vilčių išsipildymo

Vilnietiškai ir nuoširdžiai Gražutė Šlapelytė-Sirutienė,

Santa Monika, Kalifornija, 2001. 09.22."

Gražutė Šlapelytė-Sirutienė mirė 2009 m. sausio 5 d. Santa Monikoje, (JAV).

Marijos ir Jurgio Šlapelių name-muziejuje veikia šios nuolatinės ekspozicijos: „Lietuvos tautinis kultūrinis atgimimas XIX a. viduryje ir XX a. pradžioje“; „Marijos Šlapelienės lietuvių knygynas (1906-1949)“; „Šlapelių memorialiniai kambariai“; paroda „Gražutė Šlapelytė-Sirutienė muziejaus globėja“, taip pat trumpalaikės teminės parodos, kurių kasmet organizuojama kelios dešimtys.

Istorikė Nastazija Kairiūkštytė savo laiku rašė: „Dėka Marijos ir Jurgio Šlapelių namo muziejaus direktorės Almos Gudonytės dabar ši kultūros įstaiga įsiterpė į vieną geriausiai dirbančių muziejų gretą. Aktyviai ir sumaniai dirbanti Alma Gudonytė atkreipė kultūrininkų muziejininkų dėmesį. Ji buvo išrinkta į Lietuvos muziejų asociacijos valdybos sekciją (Nastazija Kairiūkštytė. Gyvenimo kelias bėga darbų verpetuose // Voruta. – 2005, gruod. 5, p. 6).

Pedagogė, mokslininkė ir muziejininkė dr. Alma Gudonytė mirė 2010 m. rugsėjo 9 d. Vilniuje. Palaidota savo tėviškėje – Svedasų seniūnijos, Narbučių kaimo kapinaitėse.

Marijos ir Jurgio Šlapelių namo-muziejaus žvaigždžių valandos sutapo su jų dukters Gražutės Šlapelytės-Sirutienės ir dr. Almos Gudonytės žvaigždžių valandomis, suteikusiomis joms gyvenimo prasmę ir įrašiusiomis jų vardus į Lietuvos kultūros istoriją, pratęsiant jų tėvų ir globėjų atminimo švytėjimą ir jų paveldo aktyvią veiklą dar vienu – XXI-ju šimtmečiu.